

ԿԵՆԱՑ ԾԱՌԻ ԱՌԱՍՊԵԼՈՒՅԹԸ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ
ԺԱՄԱՆԱԿԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ
(Հրանտ Մաթևոսյան, Վիկտոր Աստաֆև)

ԴԱՎԻԹ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ *
Երևանի պետական համալսարան

Քաղաքակրթական փոխակերպումները մշտապես ուղեկցել են մարդկությանը: Դրանց բանավոր և գրավոր մեկնությունները հաճախ ներկայացվել են միջերկրյա տեսքով, որոնք մարմնավորվել են ըստ տվյալ ազգի հոգեմտավոր գոյության առանձնահատկություններին:

Կենաց ծառի առասպելային (միֆոլոգիկ) այս համատեքստում առանցքային դեր ունի մասնավորապես գեղարվեստական գրականության մեջ: Հոդվածի նպատակն է քննել այդ առասպելային հայ և ռուս գրականության նշանավոր ներկայացուցիչներ Հրանտ Մաթևոսյանի և Վիկտոր Աստաֆևի արձակուրդ հեղինակի, նրա հերոսներին բնորոշ գեղարվեստական ժամանակի դիտանկյունից: Վերջինիս հոլովությունում կենաց ծառի առասպելային նոր բացահայտումների առիթներ է ընձեռել ընդլայնելով տեքստի գեղագիտական ընկալման սահմանները և ըստ այդմ ապահովելով ուսումնասիրության արդիական հնչեղությունը:

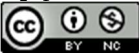
Հետազոտության մեջ, իբրև գեղարվեստական ժամանակի մեկնաբանության տեսական հիմք, առաջադրել ենք հռոմեացի աստվածաբան և իմաստասեր Ավգուստինոս Երանելու դրույթը հոգևոր ներկայի մասին: Ներկան իմաստավորող նրա բնութագրումները՝ անցյալի ներկա (հիշողություն), ներկայի ներկա (անմիջական հայեցում) և ապագայի ներկա (սպասում), հնարավորություն են տվել բացահայտելու Հրանտ Մաթևոսյանի և Վիկտոր Աստաֆևի որոշ ստեղծագործություններում կենաց ծառի առասպելային ստեղծման և մեկնաբանման մի շարք ուշագրավ կողմեր: Հիշյալ գրողների ստեղծագործությունները տեսական այս դիտանկյունով մինչ օրս չի ներկայացվել: Հոդվածը շարադրելու ընթացքում նախապատվությունը տրվել է համեմատության, վերլուծության և համադրական մեթոդներին:

* **Դավիթ Պետրոսյան**, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ԵՊՀ ժուրնալիստիկայի ֆակուլտետի, նոր մեդիայի և հաղորդակցության ամբիոնի վարիչ

Давид Петросян – доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой новых медиа и коммуникаций ЕГУ

David Petrosyan – Sc.D in Philology, Head of the Chair of New Media and Communication, YSU

Էլ. փոստ՝ davidpetrosyan@ysu.am. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3002-2599>.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Մտացվել է՝ 30.09.2024

Գրախոսվել է՝ 28.10.2024

Հաստատվել է՝ 06.11.2024

© The Author(s) 2024

Բանալի բառեր – կենաց ծառ, առասպելային, գեղարվեստական ժամանակ, Հրանտ Մաթևոսյան, Վիկտոր Աստաֆև, Ավգուստինոս Երանելի, անցյալի ներկա, ներկայի ներկա, ապագայի ներկա

Առասպելաբանությանը (միֆոլոգիային) նվիրված տեսական աշխատություններում կենաց ծառը դիտարկվում է որպես մարդու գոյության, նրա հարատևության կարևորագույն խորհուրդներից մեկը: Այն ուղեկցում է հասարակությանը նրա քաղաքակրթական փոխակերպումներին համընթաց¹: Այդ փոխակերպումները, ելնելով տվյալ ժողովրդի բնագանցական ըմբռնումներից, հարստացնում են միֆը պատկերաբանական, մետաֆորիկ ընկալումներով, սակայն խորքում կառույցի իմաստաբանությունը մնում է նույնը, այն է՝ ծառի իմաստաբանական պատկերը «ավանդական մշակույթներում կազմավորվում է որպես տիեզերական կարգաբերումի և նրա տիեզերական կազմակերպվածության խորհրդանիշ»²:

Այս լայն համատեքստից մեր նպատակն է եղել առանձնացնել և վերլուծել կենաց ծառի միֆական պատկերավորման մի քանի դրվագներ, որոնք ի հայտ են գալիս Հ. Մաթևոսյանի և Վ. Աստաֆևի արձակում, երբ քննում ենք խնդիրը հեղինակին, նրա հերոսներին բնորոշ գեղարվեստական ժամանակի դիտանկյունից:

Նախ՝ գեղարվեստական ժամանակի մասին: Արվեստում, մասնավորապես գրականության մեջ գեղարվեստական ժամանակն ունի իրեն բնորոշ չափումները: Իբրև հեղինակի ներաշխարհի կարևորագույն բաղադրիչ՝ այն, կանխատեսելի լինելով հանդերձ, ունի անկանխատեսելի դրսևորումներ, քանի որ ստեղծագործության մեջ այդ ժամանակը, հեղինակից անկախ, կարող է բացահայտվել նաև հերոսների միջոցով, նրանց խոսքում, վարքում, գործողություններում³: Այլ խոսքով՝ գեղարվեստական ժամանակը արտաքին ժամանակից տարբերվում է իր բազմադիմությանը, որի ուշագրավ բնութագրումներից մեկը տվել է դեռևս Ավգուստինոս Երանելին: Կենտրոնանալով անհատի հոգևոր ժամանակի վրա՝ նա ժամանակի երեք հատվածներից առանձնացնում է ներկան և ի ցույց դնում նրա փոխակերպվող «դեմքը». «Գոյություն ունի երեք ժամանակ՝ անցյալի ներկա, ներկայի ներկա և ապագայի ներկա: Այս երեք ժամանակներն առկա են մեր հոգում, և այլ տեղում ես դրանք չեմ տեսնում: Անցյալի ներկան **հիշողությունն է**, ներկայի ներկան՝ **անմիջական հայեցումը**, ապագայի

¹ St u Мифы народов мира: Энциклопедия в 2-х т., «Советская энциклопедия», М., 1980, էջ 386:

² Новейший философский словарь.

https://pnu.edu.ru/media/filer_public/2013/04/17/newest_philosophical_dictionary.pdf

³ St u **Флоренский П. А.** Анализ пространственности и времени в художественно-изобразительных произведениях. М., 1993; **Бахтин М. М.** Вопросы литературы и эстетики. М., 1975, էջ 234-407, **Лотман Ю. М.** Внутри мыслящих миров. М., 1996, էջ 464; **Гуревич А.** Что есть время?, «Вопросы литературы», 11 (1968), էջ 151-174; **Agnessy H.** Time and Philosophies, Paris, 1977, էջ 18-26; **Stuart-Smith S.** Time in Literature, Group Analysis, 36(2002), էջ 53-68 և այլը:

ներկան՝ սպասումը: Հոգին և՛ սպասում է, և՛ ներընկալում, և՛ հիշում: Այն, ինչին նա սպասում է, անցնում է այն բանի միջով, ինչը ներընկալում է, և հեռանում է այնտեղ, որի մասին հիշում է»⁴ (ընդգծ. մերն է-Դ. Պ.):

Գեղարվեստական ժամանակի հոլովություն կենաց ծառը, նրա միֆական ներկայությունը ուշագրավ բացահայտումների են մղում հեղինակին՝ ընդլայնելով տեքստի գեղագիտական ընկալման սահմանները: Նմանատիպ մի գործընթաց տեղի է ունենում նաև Հրանտ Մաթևոսյանի և Վիկտոր Աստաֆևի ստեղծագործություններում:

Երկու արձակագիրներն էլ ապրել և ստեղծագործել են հիմնականում խորհրդային տարիներին. Հ. Մաթևոսյանը մահացել է 2002-ին, Վ. Աստաֆևը՝ 2001-ին: Մեկն ապրել է Հայաստանում, մյուսը՝ Սիբիրում: Նրանց ստեղծագործական գործունեության մեջ ընդհանուր կողմերը քիչ չեն: Դրանք ի մի բերելով և խտացնելով մեկ ձևակերպման մեջ՝ կարող ենք նշել. Մաթևոսյանի և Աստաֆևի գեղարվեստական արձակի առանցքում հայրենիքն է, ազգային և համամարդկային հիմնախնդիրների հանդեպ առանձնակի ուշադրությունն ու մտահոգությունը:

Այժմ մի քանի խոսք կենաց ծառի առասպելային (միֆոլոգեմի) մասին:

Ա. Կենաց ծառի առասպելային

Նրան առնչվող միֆական պատումները չափազանց շատ են: Յուրաքանչյուր ժողովուրդ այս միֆոլոգեմը հարստացրել է իր կեցությանը բնորոշ մետաֆորիկ ընկալումներով: Դրանք սրբազնացրել են կենաց ծառի ամբողջական պատկերը՝ միևնույն ժամանակ բյուրեղացնելով այն հատկանիշները, որոնցով իմաստավորվում է ծառը՝ որպես առասպելական սյուժեների, կերպարների ընդհանրական պատկեր: Նշենք այդ պատկերին բնորոշ մի քանի հատկանիշներ: Կենաց ծառը իբրև՝

1. **ունիվերսալ խորհրդանիշ**, որն ապահովում է կապը ֆիզիկական և հոգևոր աշխարհների միջև⁵,

2. **մարդու և բնության միասնության** մարմնավորում, ներդաշնակության խորհուրդ⁶,

3. **հոգևոր աճի, զարգացման աղբյուր**: «Այն օգնում է մարդկանց զարգանալու, հոգեպես բարձրանալու, կապում է մարդուն տիեզերական էներգիայի

⁴ Մեջբերումն ըստ՝ **Наумова Н. Ф.** Время человека // «Социологический журнал», 1997, № 3, էջ 159-176: https://www.fnisc.ru/index.php?page_id=2384&id=351&type=ojs3_socjournal&jn=71

⁵ Տե՛ս **Паранук К. Н.** Мифологема леса в романе А. Кима «Отец –лес» и повести Н. Куека «Лес одиночества» / «Вестник АГУ». Выпуск 4 (227), 2018, էջ 111-116:

⁶ Տե՛ս **Дегтярева В. В.** Типология предельной черты в нравственном конфликте человека и природы (Г. Мелвилл-Э. Хемингуэй-В. Астафьев) / «Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук», М., 2009. file:///C:/Users/user/Downloads/tipologiya-predelnoy-cherty-v-nravstvennom-konflikte-cheloveka-i-prirody-g-melwill-e-heminguey-v-astafiev.pdf

հետ: Կենաց ծառը հաղորդիչ է, որ փոխանցում է մարդկանց աստվածային լուսավոր էներգիան»⁷,

4. **տիեզերքի կենտրոն.** այն դիտարկվում է որպես համաշխարհային ծառ, միֆոլոգիական արքետիպ, որի **տարածական մոլումները** համադրվում են հոգևոր սահմանների հետ: Ահա թե ինչու «նրա ճյուղերը հարաբերակցվում են երկնքի, բունը՝ երկրային կյանքի, արմատները՝ գեհենի հետ»⁸,

5. կեցության **փուլային հաջորդականության մարմնավորում**՝ ծնունդ-կյանք-մահ-վերածնունդ...⁹,

6. **իմաստության գաղափար.** քրիստոնեական ավանդություններում այն «խորհրդանշում է չարի և բարու իմացության ծառը, որը տնկված էր Աստծո կողմից դրախտային այգում: Այն նաև խաչված Քրիստոսի խորհրդանշանն է, իսկ նրա արյունը կյանքի «նեկտարն է», որ անմահություն և հավերժական կյանք է տալիս»¹⁰:

7. **հավերժության խորհուրդ.** նրա մեջ միավորված է տիեզերքի հավերժական դեմքը երկրային ու երկնային կյանքի անվերջ հաջորդականության տեսքով:

Բ. Կենաց ծառի առասպելային և գեղարվեստական ժամանակը Հ. Մաթևոսյանի և Վ. Աստաֆևի պատմվածքներում

Հրանտ Մաթևոսյանի և Վիկտոր Աստաֆևի մի շարք գործերի հաջողությունը պայմանավորված է գեղարվեստական ժամանակի մեջ կենաց ծառի խորքային ընկալմամբ և նրա միֆական կերպավորումներով: Մեր ուշադրության կենտրոնում են մասնավորապես Հ. Մաթևոսյանի «Սկիզբը» վիպակը, «Ծառերը» պատմվածքը և Վ. Աստաֆևի «Մականշաններ» («Затеси») գրքի քնարական մի քանի մանրապատումներ:

Նախ՝ նշենք, որ կենաց ծառի առասպելային կրող ծառատեսակները Մաթևոսյանի և Աստաֆևի պատմվածքներում տարբեր են: Մաթևոսյանը հատկապես «Սկիզբը» վիպակում հիշատակում է հաճարենին, հացենին, լորենին, տանձենին, ծիրանենին, խնձորենին: Աստաֆևի մանրապատումներում հեղինակի նախընտրելի ծառերն են կեչին, լաստենին, կաղամախին, եղևնին, ուռենին: Ծառերի ընտրությունը, ինչպես նկատելի է, պայմանավորված է թերևս աշխարհագրական տարածքով, որտեղ ապրել են հեղինակները: Մականյան տվյալ դեպքում առավել կարևոր է այն, որ գեղարվեստական պատումի մեջ դրանք իրենց սովորական վիճակից վերափոխվում են կենաց ծառի, և նրանց

⁷ Кругликова В. П. Семантика дерева в русской народной культуре. «Вестник русской христианской гуманитарной академии», 2010. Т.11. Выпуск 2, с. 208-215.

⁸ Мифы народов мира: Энциклопедия в 2-х т., т. 1, с. 396.

⁹ St' u Мифы народов мира..., էջ 396:

¹⁰ Древо жизни: символ мудрости, знания и бессмертия.
<https://shedevrum.ai/post/c9095a74637a11ee83cf56181a0358a2/>

միջակայքի պատկերները հանրային միջավայրում դառնում են կարևոր ներկայություն. ի հայտ են գալիս միջավայրի և հերոսների հետ ներքին խորհրդանշական կապեր, որոնք մեծացնում են այս ծառերի դերը պատմվածքի սյուժեի, ֆաբուլայի, գործողությունների ընթացքի, հերոսների բնավորությունների բացահայտման գործում: Երկու գրողների գործերում էլ ակնհայտ է այս հնարանքի կիրառումը գեղարվեստական ժամանակի համատեքստում:

Փորձենք գեղարվեստական ժամանակի համատեքստում բացահայտել կենաց ծառի գեղագիտական ընկալման մի քանի առանձնահատուկ կողմեր՝ ըստ Ավգուստինոս Երանելու առաջադրած հոգևոր ներկայի դրույթների (հիշողություն, հայեցում, սպասում):

Ա) Հիշողություն՝ անցյալի ներկա

Ընդհանրապես մարդու մեջ ժամանակակերտման առաջին իսկ ազդանշանները հայտնվում են **հիշողության** տեսքով, որն իմաստավորում է նրա կյանքը՝ արդարացնելով սեփական գոյության շարունակականությունը: Ներհեղինակային տարածքում կենսագրական հիշողությունը, իր ինքնությունը պահպանելով հանդերձ, հեղինակի գեղագիտական որոնումների շնորհիվ աստիճանաբար վերածվում է **ստեղծագործական հիշողության**: Այն դառնում է գրողի արարող ես-ի բաղկացուցիչ մասը և մտնելով ստեղծագործության սահմաններից ներս՝ «պայթեցնում է ժամանակը», խառնում նրա հատվածների (անցյալ-ներկա-ապագա) միազիժ հերթականությունը¹¹: Նման մոտեցման ինքնատիպ դրսևորումներն առկա են նաև Մաթևոսյանի և Աստաֆևի ստեղծագործություններում:

«Սկիզբը» վիպակում, որտեղ ակնհայտ դեր է խաղում ինքնակենսագրության գործոնը, Մաթևոսյանը գեղարվեստական լուրջ «փորձությունների է ենթարկում» սեփական հիշողությունը: Նախ նշենք, որ վիպակը հեռու է իրադարձային սյուժեին բնորոշ հատկանիշներից: Անտառով կայարան գնացող Տոլայի կերպարի միջոցով գրողն ստեղծում է պատմական, սոցիալական ու հոգեբանական իրողությունների մի հոգևոր դաշտ, որի ստեղծագործական կայացման մեջ առանձնակի դեր է խաղում գեղարվեստական ժամանակը: Այդ ժամանակի դերակատարները նաև ծառերն են: Միջակայքի հատկանիշներ ձեռք բերելով՝ նրանք վիպակում սովորական ծառից վերածվում են կենաց ծառի: Հատկապես հետաքրքիր է հաճարենու կերպարը, որին հաճախ է անդրադառնում Մաթևոսյանը: Հաճարենու բնին հորեղբոր կողմից արված փորագրությանը գլխավոր հերոսը՝ Տոլան, ավելացնում է իր անվան փորագրությունը և այդ կերպ հյուսում է սեփական ցեղի, ազգի, նրա ժամանակի ու ճակատագրի պատմությունը: Վերջինիս մեջ ստեղծագործական հիշողությամբ կերտվում է

¹¹ Տե՛ս **Бахтин М. М.** Автор и герой в эстетической деятельности. Проблема автора. <http://museum.Philosophy.ru./books/>

նան **հաճարենու ժամանակը**՝ որպես կենաց ծառի միջակայական ժամանակ՝ անցողիկ և հավերժական արժեքների համադրությամբ. «Իմ գործը չի, դու բարձրացել ես՝ դու էլ իջիր», ասաց տղան (հաճարենուն-Դ. Պ.) և տեսավ, որ իր ձեռքը ծառի բնին է, ծառի բունն ու իր ձեռքը միասին են, իր ձեռքը ժամանակավոր է ծառի բնին, ամեն պահի կարող է անջատվել բնից, և ծառն ապրում է ինքն իր մեջ և տնքում է ինքն իր ներսում, և ծառի հետ ապրում է հորեղբոր անունը: Ծառը գրերն առել էր իր մեջ և իր հետ լայնացրել, իր հետ ձգել, կեղևի մեջ գրերը ցրվել էին»¹²:

Կենաց ծառի գեղարվեստական ժամանակի պատկերավորման յուրահատուկ դրվագներ կան նաև Վ. Աստաֆևի մանրապատումներում: Նրանցից մեկն է «Հարազատ կեչիները»: Կրկին առաջին պլանում հեղինակի հիշողությունն է որպես «անցյալի ներկա»: Ռուս ժողովրդի մեջ սրբազնացված այս ծառը վաղուց հայտնի է իր միջակայական հատկանիշներով: Այն «հեթանոսական ժամանակներում սլավոնների աստվածուհին էր, որի անունն էր Բերեզինյա... Սլավոնները կեչին համարում էին աստվածների պարզև, որ պահպանում էր մարդուն, լույսի, մաքրության, կանացիության և նրբության անձնավորման խորհրդանիշ...»¹³: Աստաֆևի պատմվածքում կեչու՝ որպես կենաց ծառի միջակայական կերպարը առանձնանում է հատկապես հարավի փարթամ բնության համապատկերում: Երեք կեչի (խորհրդանշական թիվ) կանգնած են փոքրիկ բացատում, խիտ և փափուկ խոտերի մեջ (ռուսական բիլինաների երեք հսկաների այլուզիան). «...Այդ կեչիները բերել էին իրենց խոտածածկույթի հետ միասին շոգենավով, ջրել և արմատավորել էին, և դրանք հարմարվել էին: Բայց տերևները դեմքով շրջված էին դեպի հյուսիս, և նրանց կատարները՝ նույնպես...»¹⁴ (հայրենիքի ձգողական ուժը): Հեղինակն իր մանրապատումը կառուցել է օտարի և յուրայինի հակադրության հիմքի վրա, ինչը բնորոշ է առասպելներին՝ ընդգծելու համար հիշողության մեջ կենաց ծառին հավատարիմ մնալու հրամայականը:

Բ) Սպասում՝ ապագայի ներկա

Երկու գրողների արձակում ուշագրավ դրսևորումներ ունի նաև կենաց ծառի կերպավորումը «ապագայի ներկայում», ինչը բնութագրվում է որպես **սպասում**: Այստեղ նույնպես Մաթևոսյանն ու Աստաֆևը հետամուտ են անակնկալ լուծումների:

Մաթևոսյանի գլխավոր հերոսուհին՝ մայրը, քննադատում է զավակին թուլության, խեղճության ու անգործության համար՝ հակադրելով նրան իր հոր՝ Իշխանի ուժեղ և կամային մարդու կերպարը: Մայրը վստահ է՝ ուժեղի մեջ պետք

¹² **Հր. Մաթևոսյան**, Սկիզբը. <https://hrantmatevossian.org/hy/works/id/skizby#tabcontent>

¹³ Берёза. Легенды и мифы. <https://cbg.org.by/ecotrail/kollekciya-drevesnykh-rasteniy/beryoza-povislaya/beryoza-legends>

¹⁴ **Астафьев В.** Родные березы. <https://scicenter.online/russkiy-yazyik-scicenter/rodnyie-berezyi-73609.html>

է տեսնել ազգի վաղվա օրը: Պատմվածքը վերնագրված է «Ծառերը», որոնք առաջին հայացքից ասես որևէ դերակատարություն չունեն պատումի մեջ: Որդու քննադատության էջ առ էջ սաստկացող ալիքը նույնիսկ մոռացության է մատնում ծառերին, որոնք հիշատակվում են միայն խոնարհ մարդկանց ֆոնին: Բայց Մաթևոսյանի ասելիքը խորքային պլանում է: Եվ այստեղ է հենց «ապագայի ներկայի» ազդեցության ուժը: Սովորական անհիշողություն-ծառերի խորքում բացահայտվում է կենաց ծառի առասպելությունը, որը ցեղի վաղվա օրվա համար հեղինակի **սպասումի** գեղարվեստական խորհրդանիշն է և պատմվածքի վերջում ձևակերպվում է մայրական խոսքի առանձնակի հնչերանգով. «Բայց ես ասում եմ, իսկ լավ է, որ քոնոնք՝ քո էստեղիները ո՛չ կռանում են, ո՛չ բարձրանում, ո՛չ էլ ապրում-քնած, բարի՛, ալարկո՛տ կան, թե կտրեցիր՝ կտրեցիր, թե չկտրեցիր՝ ուրեմն դեռ ոտի վրա է, գլխարկը թե տարար՝ տարար, թե չտարար՝ ուրեմն դեռ գլխին է»¹⁵: «Բայց ես ասում եմ» բառերի խորքում մոր սպասման հույսն է, որ փոխանցվում է ընթերցողին:

Կենաց ծառի միջակերտման ուշագրավ լուծում է գտել Վ. Աստաֆևը իր «Ուռենու կիրակի» մանրապատումի մեջ: Այս դեպքում կենաց ծառի նախատիպը ուռենին է իր ճյուղերով, որոնք գերեզմաններում խոնարհում են սևագգեստ մայրերը զավակների շիրիմներին: Այս արարողությանը գրողը միջակական հնչեղություն է հաղորդում եղբայրական գերեզմանի պատկերով, որտեղ անհայտ զինվորների հիշատակին խոնարհված ուռենու ճյուղը վերածվում է միջակական միջնորդի զոհված զինվորների և հեռվում նրանց դեռ սպասող մայրերի միջև: Պատումի միջակական երանգը Աստաֆևն ավելի է խտացնում վերջում, երբ կենաց ծառի և միջակական ժամանակի միահյուսմամբ ուրվագծում է իր ցանկություն-սպասումը՝ որպես ապագայի ներկա. «...Ամեն գարնան, երբ անտառներում ձյունը կապտին է տալիս, և ազատվում են հալված տեղերը, երբ ծաղկում է ուռենին, այս գերեզմանատանը լաց է լավում: Եվ ամեն անգամ, երբ լսում էի այդ լացը, սիրտս կանգ էր առնում, ու մտածում էի. եթե մոլորակի բոլոր կանայք հավաքվեն զինվորների գերեզմանատներում, աշխարհը կդողա և կխոնարհվի այդ վշտի առաջ»¹⁶:

Գ) Անմիջական հայեցում՝ ներկայի ներկա

Առաջադրված մյուս դրույթը՝ **ներկայի ներկան** կամ **անմիջական հայեցումը**, թերևս տեքստի հիմնակմախքն է, քանի որ նրա միջոցով միավորվում և նրանից ածանցվում են անցյալի ներկան և ապագայի ներկան: Գեղարվեստական ժամանակի մեջ ներկայի ներկան տարբեր ռիթմեր է հաղորդում և ընդգծում անցյալի կամ ապագայի կարևորությունը տեքստում:

Եվ ոչ միայն:

¹⁵ Հր. Մաթևոսյան, Ծառերը. <https://hrantmatevossian.org/m/up/&arery.pdf>

¹⁶ Астафьев В. Вербное воскресенье. http://loveread.me/read_book.php?id=1857&p=132#gl_194

Հ. Մաթևոսյանի և Վ. Աստաֆևի արձակից մեր ընտրած ստեղծագործություններում, հատկապես երբ խոսքը ժամանակային այս հատվածի ուսումնասիրության մասին է, առավել ակնհայտ է **կենաց ծառի միֆաստեղծման** գործընթացի պատկերումը (և ոչ՝ պատրաստի առասպելությո՞ւր): Այդ գործընթացը հեղինակի ստեղծագործական հայեցումի շնորհիվ հոգեմտավոր ազատ տեղաշարժի է ենթարկվում՝ ստեղծելով կենաց ծառի առասպելության տարատեսակ ճյուղավորումներ գեղարվեստական մակարդակում: Դրանց առանձնահատկությունների կամ նրբությունների բացահայտումները, կարծում ենք, նոր հետազոտության թեմա է և դուրս է մեր հոդվածի շրջանակներից:

Սնկոփենք:

Մենք քննել ենք կենաց ծառի առասպելությո՞ւր բացահայտող մի քանի ասպեկտներ գեղարվեստական ժամանակի համատեքստում՝ տեսադաշտում ունենալով Հրանտ Մաթևոսյանի և Վիկտոր Աստաֆևի ստեղծագործությունները: Ըստ այդմ՝ ի մի են բերվել հետևյալ ընդհանրական դիտարկումները:

1. Ծառի իրական պատկերը գեղարվեստական պատումի մեջ հաճախ վերակերտվում է կենաց ծառի **միֆական կառույցի**, որի ներկայությունը կարևոր դեր է խաղում գրական միջավայրի և հերոսների ներքին խորհրդանշական կապերը բացահայտելու, պատմվածքի սյուժեն, ֆաբուլան, գործողությունները ներկայացնելու ընթացքում:

2. Որպես ներկայի անցյալ հանդես եկող ստեղծագործական **հիշողությունը** երկու գրողների երկերում, ի դեմս ծառի առասպելության, հեղինակներին մղում է հետաքրքիր բացահայտումների: Մաթևոսյանի դեպքում կենաց ծառի (հաճարենու) միջոցով հեղինակը հյուսում է իր ցեղի, ազգի, նրա ժամանակի ու ճակատագրի պատմությունը: Աստաֆևի պատմվածքում օտար և յուրային հակադրության հիմքի վրա ընդգծվում է հիշողության մեջ կենաց ծառի (կեչի) ուժին հավատարիմ մնալու հրամայականը:

3. Ապագայի ներկան Մաթևոսյանի գործերում ծառերի միֆականացմամբ **սպասումը** դարձնում է ցեղի վաղվա օրվա խորհրդանիշ: Նույնը, գեղարվեստական պատկերավորման այլ ձևերով, խտացնում է Աստաֆևն իր պատմվածքի մեջ:

4. Ներկայի ներկան, տարրալուծված լինելով երկու գրողների ստեղծագործական հյուսվածքի մեջ, դառնում է կենաց ծառի **միֆաստեղծման գործընթաց**՝ ծառի առասպելության տարատեսակ ճյուղավորումներ առաջացնելով գեղարվեստական տեքստի մեջ:

Կենաց ծառի առասպելության և գեղարվեստական ժամանակի փոխառնչությունների այս համատեքստում մեկ անգամ ևս բացահայտվում են Հ. Մաթևոսյանի և Վ. Աստաֆևի ստեղծագործական ազատության սահմանները և նոր վերլուծությունների առիթներ հուշում հետազոտողին:

ДАВИД ПЕТРОСЯН – Мифологема древа жизни в контексте художественного времени (Грант Матевосян, Виктор Астафьев). – Древо жизни является одним из важных символов существования человека и его бессмертия. Оно также получает свое уникальное выражение в художественной литературе, когда мы изучаем эту проблему с точки зрения художественного времени. В частности, в ряде произведений Гранта Матевосяна и Виктора Астафьева реальный образ дерева трансформируется в мифологическую структуру, присутствие которой оказывает непосредственное влияние на внутренние символические связи художественной среды и героев, сюжет, фабулу, ход действий.

В ходе исследования мы приняли за основу концепцию духовного времени, предложенную Августином Блаженным, как модель художественного времени, где три трансформации настоящего (настоящее прошлого, настоящее настоящего, настоящее будущего) в рассказах Матевосяна и Астафьева приводят к интересным открытиям. В частности, Матевосян в некоторых своих произведениях с помощью древа жизни создает историю своего рода, нации, его времени и судьбы. У Астафьева, на основе противопоставления чужого и родного, подчеркивается императив оставаться верным силе древа жизни. В другом временном сегменте (настоящее настоящего) образ дерева вплетается в творческую структуру писателя и становится процессом мифотворчества древа жизни, придавая тексту новые разветвления мифологема древа .

В этом контексте взаимосвязи мифологема древа жизни и художественного времени раскрывают новые возможности творческой свободы в произведениях Г. Матевосяна и В. Астафьева.

Ключевые слова: *Древо жизни, мифологема, художественное время, Грант Матевосян, Виктор Астафьев, Августин Блаженный, настоящее прошлого, настоящее настоящего, настоящее будущего*

DAVID PETROSYAN – The Mythologema of the Tree of Life in the Context of Artistic Time (Grant Matevosyan, Viktor Astafyev). – The Tree of Life is one of the important symbols of human existence and immortality. It also receives its unique expression in artistic literature when we study this issue from the perspective of artistic time. In particular, in several works of Grant Matevosyan and Viktor Astafyev, the real image of the tree is transformed into a mythological structure, the presence of which has a direct impact on the internal symbolic connections of the artistic environment and heroes, plot, fabula, and action.

During the research, we took as a basis the concept of spiritual time proposed by Augustine the Blessed, as a model of artistic time, where the three transformations of the present (past present, present present, present future) in the stories of Matevosyan and Astafyev lead to interesting discoveries. In particular, Matevosyan creates history and the fate of his nation using the Tree of Life in some of his works. Meanwhile, Astafyev emphasizes the imperative of staying true to the power of the Tree of Life based on the opposition of foreign and native elements. In another temporal segment (present present), the image of the tree is woven into the creative structure of the writer and becomes a process of creating a myth of the Tree of Life, giving the text new branches of the mythologema of the Tree.

In this context, the interconnections of the mythologema of the Tree of Life and artistic time reveal new possibilities for creative freedom in the works of G. Matevosyan and V. Astafyev.

Key words: *Tree of life, mythologem, artistic time, Hrant Matevosyan, Victor Astafyev, Augustine the Blessed, present of the past, present of the present, present of the future*